

Phật giáo người da đen đánh thức chương lịch sử bị lãng quên

ISSN: 2734-9195 16:31 03/08/2026

Sự lựa chọn thuật ngữ, vì thế, không chỉ là vấn đề ngôn ngữ; nó còn liên quan đến cách nhìn nhận sự đa dạng, quyền tự định danh và vị trí của các cộng đồng da đen trong lịch sử Phật giáo.

Sau một thời gian dài bị đặt ngoài lề của ký ức học thuật, nghiên cứu Phật giáo người da đen đang trỗi dậy mạnh mẽ, đặt lại nhiều vấn đề căn bản trong cách kể về lịch sử Phật giáo Hoa Kỳ. Đây không chỉ là hành trình phục hồi những tiếng nói từng bị khuất lấp, mà còn là lời mời gọi nhìn lại các quan niệm về chủng tộc, nghiệp, bất bạo động, bản sắc tôn giáo và quyền định nghĩa thế nào là “Phật giáo đích thực”.

Từ chăm sóc cuối đời đến con đường tỉnh thức

Khi Pamela Ayo Yetunde bắt đầu làm công tác thiện nguyện tại một tổ chức chăm sóc cuối đời nơi vận dụng chính niệm để giúp bệnh nhân bình thản đối diện với cái chết của chính mình bà đã rời khá xa nền giáo dưỡng của Hội Giám Lý thuở thiếu thời và đang miệt mài tìm kiếm sự “an bình nội tâm”.

Trong thời gian ấy, bà đọc tác phẩm Chạm vào bình an (Touching Peace) của Thiền sư Thích Nhất Hạnh, một trong những vị tăng sĩ Phật giáo có ảnh hưởng sâu rộng trên thế giới. Không lâu sau, bà bắt đầu tham dự những khóa thiền chuyên sâu.

Những cơ duyên đầu tiên với Phật giáo đã làm thay đổi hướng đi cuộc đời Yetunde. Đến nay, bà đã là một Phật tử suốt 24 năm, đồng thời trở thành chuyên gia tham vấn mục vụ, nhà giáo dục và tác giả của nhiều công trình. Đáng chú ý, bà có bài viết đóng góp trong tác phẩm Người da đen và Phật giáo: Phật giáo có thể dạy chúng ta điều gì về chủng tộc, nghị lực, sự chuyển hóa và tự do (Black and Buddhist: What Buddhism Can Teach Us about Race, Resilience, Transformation, and Freedom).

Chia sẻ với RNS, Yetunde cho biết ngày càng có nhiều người da đen tìm đến đời sống thực hành Phật giáo sâu sắc. Theo bà, một phần sức hấp dẫn ấy đến từ việc Phật giáo không đặt trọng tâm vào những quan niệm và phương thức thực hành dựa trên cảm thức “tội lỗi và hổ thẹn” vốn thường hiện diện trong một số truyền thống Kitô giáo.

Một phong trào và lĩnh vực học thuật đang trỗi dậy

Sau một thời gian dài ít được chú ý, “Phật giáo người da đen” đang được tiếp thêm sinh lực mới, nổi lên vừa như một phong trào xã hội - tôn giáo, vừa như một lĩnh vực nghiên cứu học thuật. Mục tiêu của phong trào này là góp phần viết lại lịch sử Phật giáo tại Hoa Kỳ một lịch sử mà, theo nhiều học giả, đã bỏ quên vai trò của các hành giả và trí thức da đen trong hơn một thế kỷ qua.

Đầu tháng Tám, Đại học Princeton sẽ tổ chức một hội thảo tập huấn giảng viên kéo dài bốn ngày về Phật giáo người da đen. Chương trình hướng đến việc “thúc đẩy những cuộc đối thoại có sức khai mở giữa các học giả nghiên cứu tôn giáo của người Mỹ gốc Phi và các học giả Phật học”, đồng thời xây dựng nguồn tư liệu phục vụ giảng dạy trong các trường đại học.

Tiến sĩ Adeana McNicholl. Ảnh: Frank Wojciechowski.

Hội thảo do Dự án Bồi dưỡng Giảng viên về Phật giáo Người da đen của Đại học Princeton (Black Buddhism Faculty Project - BBFP) bảo trợ. Được khởi động năm 2023, dự án góp phần đưa lĩnh vực nghiên cứu Phật giáo người da đen đến gần hơn với công chúng học thuật.

BBFP mô tả đây là “một lĩnh vực vượt qua ranh giới ngành”, kết nối Phật học, nghiên cứu tôn giáo Hoa Kỳ, nghiên cứu người Mỹ gốc Phi, văn học so sánh và triết học.

Theo Adeana McNicholl, Phó giáo sư Nghiên cứu Tôn giáo tại Đại học Vanderbilt và là thành viên của BBFP, Phật giáo người da đen, với tư cách một phong trào tự nhận diện, bắt đầu hình thành rõ nét từ thập niên 1990. Phong trào phát triển nhanh hơn sau làn sóng thức tỉnh về công bằng chủng tộc do Black Lives Matter khơi dậy vào năm 2020. Từ đó, một số cộng đồng Phật tử bắt đầu đối thoại sâu hơn về chủng tộc và nghiệp, đồng thời tổ chức các khóa thiền dành riêng cho người da màu.

Viết lại lịch sử Phật giáo Hoa Kỳ

Phần lớn các sử gia thường truy nguyên sự hiện diện của Phật giáo tại Hoa Kỳ từ thời kỳ Con sốt vàng giữa thế kỷ XIX, khi những người lao động và di dân Trung Hoa đặt chân đến bờ Tây Hoa Kỳ và quần đảo Hawaii. Đến cuối thế kỷ XIX, cùng với làn sóng di dân Nhật Bản, Phật giáo mới mở rộng sự hiện diện trên phạm vi toàn quốc. Tuy nhiên, các học giả cho rằng đó vẫn chưa phải là toàn bộ câu chuyện.

“Người da đen đã tiếp xúc với tư tưởng và các quan niệm Phật giáo gần như ngay từ khi Phật giáo bắt đầu hiện diện tại Hoa Kỳ”, McNicholl nhận định. Bà hiện đang viết một cuốn sách dựa trên công trình nghiên cứu về lịch sử Phật giáo người da đen và “tinh thần đoàn kết Phi - Á”.

Phật giáo trong phong trào dân quyền

Jonathan C. Gold, Giáo sư Phật học và Giám đốc Trung tâm Văn hóa, Xã hội và Tôn giáo thuộc Đại học Princeton đơn vị chủ quản của BBFP cho biết những người khởi xướng dự án mong muốn củng cố nền tảng tri thức học thuật về Phật giáo người da đen.

Theo các giảng viên tham gia, Phật giáo là một thành tố quan trọng của lịch sử tôn giáo Hoa Kỳ, đồng thời có nhiều giao thoa sâu sắc với lịch sử tôn giáo của cộng đồng người Mỹ gốc Phi.

Ralph H. Craig III, Phó giáo sư Tôn giáo tại Whitman College và là một thành viên của dự án Princeton, cho rằng những tư tưởng, nhân vật và giáo lý Phật giáo đặc biệt là tinh thần bất bạo động đã giữ vai trò đáng kể trong phong trào dân quyền trường kỳ, kéo dài từ cuối thời kỳ Tái thiết đến cuối thập niên 1960.

Những nhà tư tưởng da đen có ảnh hưởng như W.E.B. Du Bois, Howard Thurman và Bayard Rustin từng tiếp xúc, đối thoại với nhiều trường phái triết học phương Đông cũng như các phong trào chống thực dân tại châu Á.

Tiến sĩ Ralph H. Craig III. Ảnh: Frank Wojciechowski.

Đáng chú ý, các nhà lãnh đạo phong trào dân quyền của người da đen đã có những cuộc tiếp xúc đầy ý nghĩa với Mahatma Gandhi. Gandhi tiếp nhận cảm hứng từ tinh thần bất bạo động của đức Phật và chuyển hóa tinh thần ấy thành một phương pháp đấu tranh chính trị. Về sau, Mục sư Tiến sĩ Martin Luther King Jr. xây dựng một tình bạn sâu sắc với Thiền sư Thích Nhất Hạnh. Thiền sư từng nói với Mục sư King rằng có người xem ông như “một vị Bồ-tát, một bậc giác ngộ”.

Theo Craig, tư tưởng Phật giáo dần thấm vào những không gian công cộng rộng lớn hơn của cộng đồng người Mỹ gốc Phi, tạo ảnh hưởng đối với báo chí da đen, thế giới nhạc jazz, các phong trào tôn giáo mới và nhiều sản phẩm văn hóa khác.

Craig nhấn mạnh: “Không hẳn chỉ vì họ tình cờ cầm lên một quyển sách trong hiệu sách rồi bỗng thấy tâm trí mình bừng sáng. Ở đây đang diễn ra cả một quá trình lưu chuyển tư tưởng”.

Từ ảnh hưởng văn hóa đến bản sắc sống động

Đến cuối thế kỷ XX, Phật giáo đã trở nên quen thuộc hơn với công chúng Hoa Kỳ và được nhiều nhân vật nổi tiếng giới thiệu, trong đó có Tina Turner người được mệnh danh là “Nữ hoàng Rock ‘n’ Roll”.

Mặc dù có lịch sử hiện diện lâu dài và sức ảnh hưởng đáng kể, hiện nay chỉ khoảng 1% người trưởng thành tại Hoa Kỳ tự nhận mình là Phật tử. Trong cộng đồng này, phần lớn sinh ra bên ngoài Hoa Kỳ; gần 60% là người châu Á, khoảng một phần tư là người da trắng và chỉ 3% là người da đen.

Tuy nhiên, McNicholl cảnh báo rằng không nên tiếp nhận các kết quả khảo sát một cách máy móc. Bà nói: “Chúng ta sẽ tự giới hạn tầm nhìn nếu cho rằng bản sắc tôn giáo chỉ tương đương với việc chính thức tuyên xưng đức tin hoặc thường xuyên tham dự các sinh hoạt tôn giáo”. Những người thực hành thiền Phật giáo nhưng không nhất thiết tự gọi mình là Phật tử thường không được phản ánh đầy đủ trong các cuộc khảo sát.

Những Phật tử da đen như Yetunde cho rằng truyền thống này vẫn đang tiếp tục phát triển và thu hút nhiều người Mỹ da đen, bởi Phật giáo mở ra một tinh thần chấp nhận sâu sắc và bao dung - điều không phải lúc nào cũng dễ tìm thấy trong những truyền thống tôn giáo khác tại Hoa Kỳ.

Yetunde chia sẻ: “Bạn có thể là một phụ nữ da đen, một phụ nữ chuyển giới da đen, một người nam chuyển giới hay một người thuộc cộng đồng queer... và bạn vẫn có thể trở thành người lãnh đạo trong các truyền thống Phật giáo của người da đen cũng như trong những truyền thống Phật giáo nói chung”.

Xây dựng nền tảng nghiên cứu và giảng dạy

Dự án BBFP của Đại học Princeton đã hợp tác và nhận được sự hỗ trợ từ Quỹ Numata, tạp chí Lion’s Roar và Sáng kiến Nghiên cứu Phật giáo Người da đen. Kể từ khi thành lập, BBFP đã xây dựng một thư viện kỹ thuật số, tổ chức ba hội thảo, đồng thời bắt đầu phát triển nguồn tư liệu và chương trình giảng dạy nhằm kết nối giới học giả với cộng đồng thực hành.

Tiến sĩ Larry Ward trình bày tại Hội nghị “Chủng tộc, đẳng cấp và thách thức của nghiệp”, tháng 4 năm 2025.

Ảnh: Frank Wojciechowski.

Ở thời điểm hiện tại, Giáo sư Gold đánh giá tác động tích cực của sáng kiến qua sự tự tin ngày càng lớn của những người lên tiếng khẳng định các đóng góp đặc thù của Phật giáo người da đen đối với Phật giáo đương đại. Ông dẫn chứng một số phiên thảo luận gần đây về Phật giáo người da đen tại hội nghị thường niên của Học viện Tôn giáo Hoa Kỳ như những biểu hiện rõ nét của sự chuyển biến ấy.

Ai có quyền định nghĩa “Phật giáo đích thực”?

Dẫu vậy, McNicholl thừa nhận rằng trong giới nghiên cứu Phật học vẫn tồn tại dai dẳng một quan niệm: “Những gì được xem là Phật giáo đích thực phải là Phật giáo tại châu Á, chứ không nhất thiết là Phật giáo tại Hoa Kỳ”.

Phật tử da đen lại càng dễ bị đặt ra ngoài phạm vi thừa nhận ấy. McNicholl giải thích: “Họ không phải người châu Á, cũng không phải người da trắng” hai nhóm vốn chiếm ưu thế trong giới học thuật nghiên cứu Phật giáo tại Hoa Kỳ.

“Phật giáo Hoa Kỳ hay Phật giáo phương Tây vẫn là những khái niệm đang được tranh luận”, Craig phát biểu với RNS. Những tuyên bố về tính chính thống hoặc tính chân thực của Phật giáo cũng không chỉ giới hạn trong học giới.

Craig lưu ý rằng bên cạnh các Phật tử châu Á và Phật tử da đen, còn có những người tự nhận là Phật tử nhưng đồng thời thuộc khuynh hướng cực hữu mới

hoặc mang tư tưởng da trắng thượng đẳng.

Nghiệp và thách thức của bất công hệ thống

Giáo lý nghiệp tiếp tục là chủ đề của những cuộc đối thoại sâu sắc và không ít tranh luận. Năm ngoái, BBFP tổ chức hội nghị Chung tộc, đẳng cấp và thách thức của nghiệp (Race, Caste, and the Challenge of Karma), khảo sát một vấn đề khó: các cách diễn giải truyền thống về nghiệp đôi khi không dễ dung hòa với những nỗ lực chống lại bất công mang tính hệ thống.

Cuộc thảo luận được khơi nguồn từ công trình của Rima Vesely-Flad, tác giả cuốn Phật tử da đen và truyền thống cấp tiến của người da đen (Black Buddhists and the Black Radical Tradition), đồng thời là người sáng lập Sáng kiến Nghiên cứu Phật giáo Người da đen.

Vesely-Flad bắt đầu đặc biệt quan tâm đến vấn đề nghiệp sau một sự việc xảy ra với một nữ sinh viên của bà tại Chung viện Thần học Union. Nữ sinh viên ấy là một phụ nữ da đen 70 tuổi, đang theo học chương trình Phật học. Bà hỏi một vị tu sĩ đến thăm trường rằng ông lý giải thế nào về những đau khổ mà người da đen phải gánh chịu. Vị tu sĩ trả lời: “Bà đau khổ là vì nghiệp của bà.”

“Sau câu trả lời ấy, bà đã rời khỏi chương trình Phật học”, Vesely-Flad kể lại với RNS.

Nghiệp là một giáo lý trọng yếu của Phật giáo. “Chúng ta không thể giả vờ như nghiệp không tồn tại”, Vesely-Flad nhận định. Theo bà, người Phật tử cần thừa nhận rằng giáo lý nghiệp từng bị công cụ hóa thành một thứ vũ khí chống lại các cộng đồng bị áp bức, khiến họ bị quy trách nhiệm cho chính hoàn cảnh bất công mà họ phải chịu đựng.

Tuy nhiên, Vesely-Flad vẫn quan tâm đến khả năng vận dụng quan niệm về nghiệp như một phương thức giúp con người nhận diện, đối diện và chuyển hóa những tổn hại.

Tranh luận về tên gọi “Phật giáo người da đen”

Ngay cả thuật ngữ “Phật giáo người da đen” cũng còn gây tranh luận. Vesely-Flad, chẳng hạn, giữ khoảng cách với cách gọi này vì cho rằng nó có thể làm phẳng những sắc thái đa dạng của thực tế: các hành giả da đen đang sinh hoạt trong nhiều truyền thống và pháp hệ Phật giáo khác nhau, mỗi truyền thống lại có phương pháp thực hành và cách diễn giải riêng.

Thay vào đó, bà ưu tiên những cách gọi như “Phật tử da đen” và “tư tưởng Phật giáo của người da đen”. Sự lựa chọn thuật ngữ, vì thế, không chỉ là vấn đề ngôn ngữ; nó còn liên quan đến cách nhìn nhận sự đa dạng, quyền tự định danh và vị trí của các cộng đồng da đen trong lịch sử Phật giáo.

Đánh thức một chương lịch sử bị lãng quên

McNicholl nhận định rằng ngành nghiên cứu Phật giáo người da đen đang phát triển đúng vào thời điểm Hoa Kỳ tiến đến cột mốc 250 năm lập quốc, khi cả đất nước suy nghĩ lại về cách thức “chúng ta kể câu chuyện tôn giáo của quốc gia như thế nào”.

Bà kết luận: “Việc khám phá lại lịch sử Phật giáo của người da đen giúp chúng ta nhìn thấy tính đa dạng trong đời sống tôn giáo tại Hoa Kỳ”. Lịch sử nhắc chúng ta rằng Phật giáo không phải một hiện tượng mới mẻ hay đứng bên lề, mà đã trở thành một phần trong cấu trúc văn hóa và đời sống tinh thần của quốc gia này suốt phần lớn chiều dài lịch sử Hoa Kỳ.

Việc đánh thức chương sử từng bị lãng quên không chỉ nhằm bổ sung vài tên tuổi vào một câu chuyện đã có sẵn. Sâu xa hơn, đó là nỗ lực mở rộng cách chúng ta hiểu về Phật giáo, về nước Mỹ và về những dòng chảy tư tưởng đã âm thầm gặp gỡ nhau qua chủng tộc, văn hóa và lịch sử. Khi những tiếng nói từng bị khuất lấp được lắng nghe, bức tranh Phật giáo Hoa Kỳ cũng trở nên đầy đủ, đa thanh và chân thực hơn.

Tác giả: **Chloe Landen**/Viết dịch và biên tập: **Thích Vân Phong**

Nguồn: interfaithamerica.org

** Ghi chú biên tập: Trong bản dịch, các thuật ngữ “Phật giáo người da đen”, “Phật tử da đen” và “tư tưởng Phật giáo của người da đen” được sử dụng tùy theo ngữ cảnh, nhằm bảo toàn sự phân biệt quan trọng mà nguyên tác đặt ra trong lĩnh vực nghiên cứu, các chủ thể thực hành và những dòng tư tưởng đa dạng.*